

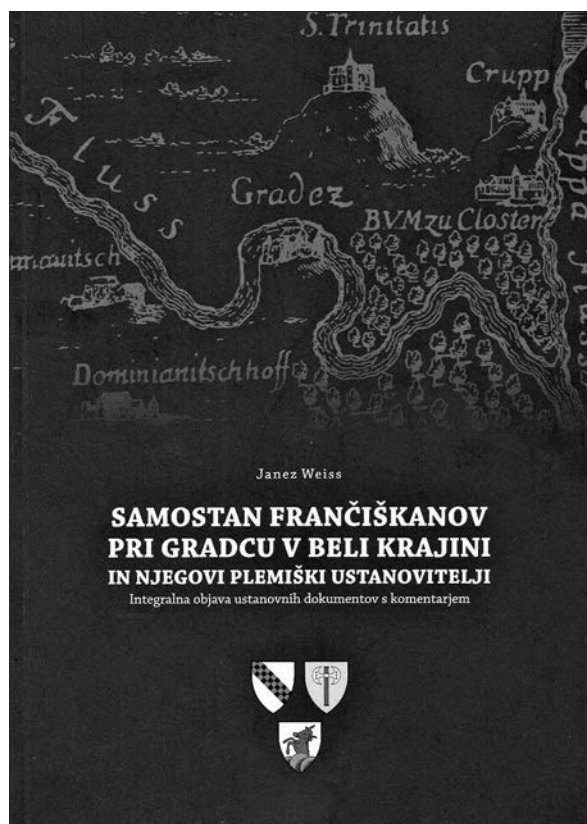
Ocene in poročila

Janez Weiss: Samostan frančiškanov pri Gradcu v Beli krajini in njegovi plemiški ustanovitelji. Integralna objava ustanovnih dokumentov s komentarjem. Metlika: Belokranjski muzej, 2021, 104 strani.

Kot nakazuje podnaslov knjige, predstavljajo nje-no izhodišče dokumenti o ustanovitvi frančiškanskega samostana pri kraju Gradac v Beli krajini. Gre pravzaprav za dva dokumenta, listini, od katerih je starejša, ki je nastala 22. avgusta 1466, ohranjena v izvirniku, mlajša z datumom 14. avgust 1467 pa v prepisu iz 18. stoletja. Podatkom o posamezni listini (čas in kraj izstavitve, regest, navedka o objavi/ah in hranišču obstoječih prepisov) sledita transkripcija in prevod iz latinščine (prva listina) oziroma nemščine (druga listina). Del tega na začetek knjige umeščene-ga sklopa sta tudi reprodukciji listin, ki ju avtor sopo-stavlja s transkripcijama, kar nam omogoča – resda ob pomoči povečevalnega stekla – vsaj delno primerjavo posamezne predloge s transkripcijo. Glavnino knjige sestavlja *Komentar*, razdeljen na poglavja »Metliško, današnja Bela krajina, za časa ustanovitve samosta-na pri Gradcu«, »Prihod frančiškanov na Metliško«, »Plemiški ustanovitelji in njihove povezave«, »Usta-novitev samostana« ter »Uničenje in novi začetki«. Poglavja se naprej delijo na podpoglavja. V zadnjem sklopu knjige so sezname neobjavljenih, objavljenih in spletnih virov ter literature. Širina vsebinske zasnove, vidna že iz navedenih naslovov, temelji na dejstvu, da je šlo pri novoustanovljeni belokranjski postojan-ki manjših bratov *de observantia* za plemiško usta-novo z zanimivimi političnimi, socialnimi, verskimi in kulturnimi prepleti v ozadju. Samostan manjših bratov observantov, tj. frančiškanov,¹ so 14. avgusta 1467 ustanovili brata Jurij in Gašper Črnomaljska, vrhovna dedna točaja na Kranjskem in v (Sloven-ski) Marki, ter Andrej Hohenwarter (Hohenwart), vrhovni dedni stolnik na Kranjskem in v Marki ter glavar v Metliki. Slabo leto prej izdana listina (bula), s katero je papež Pavel II. opatu cisterce v Kostanje-vici ustanovo priporočil in jo – glede na prepoved Bonifacija VIII., da bi beraški redovi brez papeževega soglasja odpirali nove redovne hiše – tudi izrecno

¹ Na konventuale, tj. minorite, in observante oziroma frančiškane se je leta 1209 ustanovljeni Red manjših bratov, *Ordo fratrum minorum*, uradno razdelil leta 1517.

dovolil, med trojico bodočih ustanoviteljev navaja Gašperja Črnomaljskega, Andreja Hohenwartera in Jurija Gradaškega (*Gräzer von Grätz*). Razlog, da se v (mlajši) ustanovni listini ime slednjega ne pojavlja več, je njegova smrt, ki jo avtor datira v konec leta 1466 ali začetek leta 1467. Kakor koli, ustanova je ostala izrazito plemiški projekt, ki pa ni bil nikoli do konca izpeljan. Samostanski konvent s cerkvijo, ki so ga gradili vsaj od pomladi 1468 do srede junija 1469, so namreč v drugi polovici junija 1469 požgali Turki. Frančiškanski redovniki, kolikor jih je pač živelo v še ne povsem dograjenem samostanu, so se umaknili, domnevno za obzidje mesta Metlike ali v grad Gradac. Skupnost je znova zaživela v Novem mestu, kjer je za nov, večji samostan leta 1472 poskrbela Eliza-beta Črnomaljska, sestra ustanoviteljev gradaške po-stojanke Jurija in Gašperja. Ob tem je treba pouda-riti, da so bili redovniki obeh postojank, gradaške in novomeške, frančiškani, ki so po otomanski osvojitvi Bosne (1463) pribežali v Belo krajino. Po avtorjevih

ugotovitvah se je to zgodilo v obdobju med koncem leta 1464 in začetkom leta 1466.

Poleg izvirnih dognanj o posameznih osebah in dogodkih, podkrepljenih s primarnimi viri – o njih nekaj več pozneje – so odlika knjige ustrezno široko koncipirani orisi prostora in časa. Skupek teh vsekakor presega običajni komentar, zato bi bila zanje primernejša oznaka *Študija*. Kar zadeva prostor (in čas), nas avtor v prvem poglavju *Komentarja* seznani z dogajanjem na ravni »dežele Metlika« (lat. *Metlica*, nem. *Möttling*) od okrog leta 1400 naprej. Tu, na tleh Metliškega (današnje Bele krajine), ležečega ob jugovzhodni meji Svetega rimskega cesarstva, so se na pragu 15. stoletja kot dejanski gospodje uveljavili Celjski grofje. To ozemlje je sicer dokončno postalo »celjska dežela« sredi štiridesetih let 15. stoletja, okoli deset let po povzdignitvi Celjskih v državne kneze in fajdi s Habsburžani ter njihovimi zavezniki in komaj desetletje pred izumrtjem Celjskih (1456). V času nastanka frančiškanske postojanke pri Gradcu so bili gospodarji Metliškega že Habsburžani. V nadaljevanju poglavja avtor oriše »fevdalno krajino in ljudi«; njegov prikaz zajema urbana naselja, natančneje mesto Metlika in trg Črnomelj, zemljiška gospostva, pa tudi ekonomsko-socialno oziroma demografsko strukturo Metliškega. Obravnave v ločenem podpoglavju je nato deležna etnična, jezikovna in zlasti cerkveno-verska podoba tega dela pokrajine ob Kolpi, mejni reki med Svetim rimskim cesarstvom in Ogrsko-hrvaškim kraljestvom, pri čemer avtor delno poseže nazaj v visoki srednji vek. Nekoliko obširneje so v tem okviru predstavljeni izrazi pobožnosti poznosrednjeveške elite na Metliškem, predvsem podeljevanje posesti obstoječim cerkvenim ustanovam in ustanavljanje novih. Kakor drugod v Srednji in Zahodni Evropi za predstavnike te elite velja, da niso prihajali zgolj iz plemiških, ampak tudi iz meščanskih družin. K temu naj pripomnimo, da se je proti koncu srednjega veka z gospodarsko in družbeno emancipacijo meščanstva zelo okrepil vpliv laikov v Cerkvi. V zvezi s tem sta posebej zanimivi bratovščina Naše ljube Gospe in bratovščina sv. Rešnjega telesa v Metliki, ki sta delovali samostojno do združitve leta 1466. Nastanek in razvoj bratovščine sv. Rešnjega telesa je povezljiv z mašno ustanovo, ki so jo leta 1444 ustanovili glavar v Celju Jurij Kolnitzer (*von Chollnitz*) ter mestni sodnik, svet in občina oziroma »vsi (moški) posestniki hiš v mestu Metliki«. Weiss kot posebej zaslužnega med njimi izpostavlja meščana Jurija Šernekerja (*Scherneckger*).

Med mašnimi ustanovami in/ali beneficiji na Metliškem v 15. stoletju, katerih seznam najdemo v knjigi, avtor posebno pozornost namenja ustanovi »večnih maš« Andreja Hohenwartera iz leta 1466 – toliko bolj upravičeno, ker je bil Hohenwarter, kot že rečeno, eden od treh ustanoviteljev frančiškanske postojanke v Gradcu. Avtor podrobno navaja vsebino ustanovne listine, ki sta jo potrdila člana vse od 13.

stoletja v Beli krajini močno prisotnega Nemškega viteškega reda, Konrad Holtzl, namestnik avstrijskega deželnega komturja, in Wolfgang Han, komtur v Metliki in župnik v Črnomlju. Z izčrpnim povzemanjem vsebine in prevodom določenih izsekov v nemščini napisane listine nam avtor približa predstavi svet, znotraj katerega je prišlo do ustanovitve gradaškega samostana. Kajti, kot poudarja Weiss, ta ustanovitev ni bila »enkratno ali izolirano dejanje, temveč povsem značilno dejanje in izraz ali izkaz pobožnosti deželne elite ter seveda njene podpore cerkvi«. Glede same listine, s katero je poznejši glavar v Celju Hohenwarter duhovščini naložil opravljanje maš in drugega obredja pri metliški cerkvi sv. Nikolaja – predvsem v blagor duš svojih prednikov in posebej pokojnega očeta Janeza – moramo opozoriti na njeno specifično cerkveno, večinoma liturgično izrazje, ki zgodovinarjem praviloma predstavlja težko premagljiv izziv. Pri tem ne gre samo za to, da zgodovinar zapis (v osnovi) razume, ampak v nič manjši meri za to, da ga bralcem posreduje na kar najbolj jasnem, razumljiv način. V tem smislu bi bilo na nekaterih mestih mogoče popraviti in izboljšati tako povzetek oziroma prevod Hohenwarterjeve listine kot tudi prevoda ustanovnih dokumentov gradaškega samostana. Ne glede na to si avtor za dobre prevodne rešitve in trud, ki ga je vložil v pritegnitev ter branje in interpretiranje virov, zasluži vso pohvalo.

Kar zadeva vire, izstopa dejstvo, da sklice nanje srečujemo skozi celotno knjigo. Srečamo jih, denimo, v podpoglavju »Pokoritev Bosne in bližina Otomanskega cesarstva«, ki bi ga Weiss lahko napisal le na podlagi literature. Širokopotezna uporaba primarnega gradiva, dragocena sama po sebi, je zagotovo tudi odraz avtorjevega dolgoletnega ukvarjanja z zgodovino njegove domače Bele krajine. Pregled uporabljenih virov, ki objave doslej niso doživeli, navaja hranišča v Sloveniji in, v še večji meri, v tujini, med temi poleg Avstrijskega državnega arhiva (*Österreichisches Staatsarchiv*) in Centralnega arhiva Nemškega viteškega reda (*Deutschordenszentralarchiv*) na Dunaju na primer Madžarski nacionalni arhiv (*Magyar Nemzeti Levéltár*) v Budimpešti, Zgornjeavstrijski deželni arhiv (*Oberösterreichisches Landesarchiv*) v Linzu, Mestni arhiv v Ludwigsburgu (*Stadtarchiv Ludwigsburg*), *Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz* v Berlinu, pa tudi dve knjižnici, Vatikansko knjižnico (*Biblioteca Apostolica Vaticana*) in Bavarsko državno knjižnico (*Bayerische Staatsbibliothek*) v Münchnu.

Tu predstavljeno delo sicer ni obsežno, je pa polno koristnih informacij, kar še zlasti velja za povezave med osebami, ki so v drugi polovici 15. stoletja zaznamovale različna področja življenja na Metliškem in v širšem (sosednjem) prostoru.

Lilijana Žnidaršič Golec